

УДК 007:304:070

Юферева О.В.

Наративні тенденції сучасної української тревел-журналістики в соціокультурній перспективі (на матеріалі журналу «Мандри»)

У статті здійснюється аналіз проблеми наративних технік як міждисциплінарної дослідницької стратегії. Окреслюються потенційні вектори застосування наративної методології в журналістикознавстві. У статті також здійснюється спроба систематизації наукових підходів до тревел-журналістики.

Ключові слова: наратив, тревел-журналістика, жанр, тревелог.

Юферева Е.В. Нарративные тенденции современной тревел-журналистики в социокультурной перспективе (на материале журнала «Мандри»)

В статье анализируется проблема нарративных техник как междисциплинарной исследовательской стратегии. Очерчиваются потенциальные векторы применения нарративной методологии в журналистике. В статье также предпринимается попытка систематизации научных подходов к тревел-журналистике.

Ключевые слова: нарратив, тревел-журналистика, жанр, тревелог.

Yufereva O. The Narrative Tendencies of Contemporary Travel Journalism (on the Material of Magazine «Mandri»)

The article analyses the problem of narratology technique as a cross-disciplinary research strategy. It outlines potential vectors of using narrative methodology in journalism research. The article also deals with an attempt to systematize scientific approaches towards the definition of travel journalism.

Key words: narrative, travel journalism, genre, travelogue.

Постановка проблеми

Поліфункціональне навантаження сучасних туристичних видань призводить до появи на сторінках журналів травелогів, побудованих за різними принципами. Пригодницька складова сюжету, неповторний погляд на побачене та, власне, незвичність вибору об'єкту спостереження поступається прагматичним і позитивним статтям, у яких немає «зайвих» деталей. Журнал «Мандрі» почасти віддзеркалює цю тенденцію, але, разом із цим, відрізняється від більшості вітчизняних туристичних видань, дотримуючись принципів креативності, надаючи перевагу «насиченим», за влучним виразом Т. Вулфа, подорожнім репортажам, якими унаочнюється спорідненість між літературними подорожніми жанрами і сучасним медіа-травелогом.

Спираючись на інституціональні категорії: типовість події (основні етапи туристичної подорожі); просторові концепти («інша» країна, «туристичні місця», культурно-історичні пам'ятки); рольові стосунки типових учасників комунікації (роль гостя/господаря,

свого/чужого, традиційні церемонії проводів-зустрічей, ритуали знайомства з «іншим» (через їжу або алкоголь); чітко окреслені опозиції (своє/чуже, центр/периферія, сакральне/профанне), дискурсивній практиці туризму притаманне виразне авторське начало, завдяки якому здійснюється оновлення, так само як і збереження, її системної організації. Суб'єктивність вражень – змістовий акцент, принцип, що постулюється видавцями журналу «Мандри» як визначальна ознака публікацій [15] та розпізнається нами як фактор, що зумовлює урізноманітнення наративних стратегій та інстанцій тревелогів.

Дослідити соціокультурну специфіку та засоби вираження автора в сучасному медіатрелозі – мета цієї статті. Опис та аналіз авторських стратегій у туристичному журналі – основні завдання запропонованої публікації. Дослідницьку увагу буде зосереджено на наративних тенденціях та інстанціях тревелогів у контексті авторської або літературної журналістики (на противагу публікаціям в рамках соціокультурної моделі «лайфстайл») на матеріалі вітчизняного журналу «Мандри» за 2009 – 2012 рр.

Теоретичні проблеми дослідження наративу в тревел-журналістиці

Питання, пов'язані з наративною журналістикою, журналістикою занурення, в українському науковому просторі висвітлювалися фрагментарно. М. Титаренко у ґрунтовному і динамічному нарисі з проблем нової журналістики іронічно зауважує

парадоксальність ситуації: «Попри те, що класику нової журналістики досі не перекладено українською (ані антології, ані посібники); попри те, що у вищій школі для журналістів не розроблено навчальних програм або семінарів із американського НЖ (не кажучи вже про бажано англomовне викладання предмету), попри те, що в програмі зарубіжної літератури ХХ ст. вивчення нонфікшн не передбачено; отож, попри все це – НЖ в Україні є. Теж різний, теж високовольтний і теж по-вулфівськи-у-х-х-х-х-х!» [8]. Отже, досліджуючи нарративну журналістику доцільно враховувати зарубіжний досвід. Серед численних робіт із цієї проблематики, продуктивними і затребуваними видаються праці М.-Л. Райан, яка розробляє концепцію «трансмедійного» нарративу [16]. Наративна журналістика, або журналістика занурення, постає завдяки тривалому вивченню журналістом перебігу подій та детальному відтворенню індивідуального досвіду проживання цієї події учасниками. Літературна журналістика – гібридний стиль письма, що базується на техніці як журналістики, так і художньої прози, характеризується сюжетністю, персонажністю, особливою часо-просторовою організацією.

У жанровому аспекті одиницею аналізу виступатиме «травелог». Травелог у вітчизняному науковому дискурсі поступово витісняє загальноживані терміни подорожній нарис або «література подорожі», що відображає процеси жанрової динаміки та взаємодії. Англійський вчений Й. Борм переконує у доцільності розмежування травелогу і літератури подорожей, оскільки травелог відноситься до

літератури нон-фікшн [10]. Отже, жанрове визначення «травелог» є адекватним для опису тенденцій сучасної тревел-журналістики. Проте травелог в межах наратології виступає як перехідна одиниця, наративні прояви якої надто слабкі. Він часто потрактовується як такий, що характеризується мінімальним наративним потенціалом і тяжіє до описовості. Уточнюючи думку В. Томашевського щодо безфабульності подорожі, відомий теоретик наративу В. Шмід припускає, що подорож може отримати наративні якості не лише через зображення внутрішнього стану, а й через вибір побаченого, тобто імпліцитну наративність [9, 19].

Крім того, західні дослідники стверджують, що травелог як суто тематичне утворення сьогодні не може розглядатися в контексті літературної журналістики, яка передусім відрізняється модусними характеристиками [12, 13]. Про які процеси тут йдеться і чи дійсно травелог у сучасній журналістиці втрачає зв'язок з літературним джерелом – ці питання ми і спробуємо розглянути у представленій роботі. Слід наголосити, що процес нівеляції модусних ознак у тревел-журналістиці пов'язаний з різними причинами, які унаочнюються в межах проблеми механізмів формування туристичного медіадискурсу та його жанрового втілення саме з точки зору соціокультурних факторів. У цьому ракурсі не можна оминати увагою останні праці Ф. Ганнуша, який дослідив зміни етичної складової тревел-журналістики у динаміці наближення до світогляду «лайфстайлу» [11].

Дискурс винятковості: різні версії – різні травелоги

Перетворюючись на «лайфстайл»-журнал – тип, який фокусується на прагненні до самовдосконалення, підвищення соціального статусу, престижу, передусім, через споживання [13; 14] – туристичні видання спираються на схематичну візуальну образність та стандартизовану жанрову структуру, сфокусовану навколо регулятивного дискурсу, чітких рекомендацій та реклами іміджу туристичного регіону, поведінки туриста, способу відпочинку. Статті про «як-правильно-подорожувати» приписують подорожуючому пасивну роль підпорядкування окресленим маршрутам, підготовленого стерилізованого та безпечного простору. Виняткові butikі, готелі, розкоші гастрономії, найбільший пляж, найкращий сервіс, найчистіше повітря, найдорожче СПА – модус неперевершеного, чи-то краще сказати, того, що все перевершило, концептуальний центр публікацій у дусі ціннісних орієнтацій «лайфстайлу».

Травелог як мінлива та надзвичайно рухлива жанрова організація в межах таких настанов стандартизується, набуває чіткої, фіксованої структури, яка відповідає значущим властивостям нового соціокультурного типу видання. Зокрема, спостерігається слабке використання авторського ресурсу, наближення журналістського висловлювання до денотативного письма, дистанційованого і не індивідуалізованого показу дійсності на кшталт путівника.

Відбувається розширення фактичного поля тексту та домінування інформативного стилю.

Проте особистісний тревелог не залишає остаточно туристичні медіа. Матеріал мусить інтригувати та, з огляду на масовізацію туризму, а також розмноження видань такого типу, це завдання видається непростим. Отже, акцент з опису місця пересувається на інтерпретацію, а роль авторського погляду, нестандартного підходу до «типового» локусу відіграє значущу роль. Читачеві пропонується або прогулянка, що межує з етнографічним методом дослідження «go-alone», або екстремальні перегони – не раціонально зорієнтоване, а спонтанне, емоційне, нарешті, посттуристичне подорожування, позаяк автори прагнуть зазирнути у потаємні, малодоступні для туриста куточки повсякденності, роздивитися та зобразити різнобічність життя. Подібні публікації межують із соціальним або етнографічним літературним дослідженням. Відповідно, тип наратора не може обмежуватися функцією спостереження, натомість, як у «лайфстайл»-тревелогах, більш поширеним стає тип «непричетного наратора» (В. Шмід).

Антитуристична ідея посідає чільне місце в контенті видання «Мандри». Її сутність унаочнюється подорожами М. Кідрука – популярного автора численних статей та окремих нонфікшн-видань, – який підкреслив: «Країна для мене цікава тоді, коли в ній можна натрапити на щось нове і нетипове, зустріти щось по-справжньому оригінальне, приголомшливе та небезпечне, поблукати місцями, де

далеко не кожному мандрівнику пощастило побувати» [2, 9] – концепт, що наближає роботу цього публіциста до посттуристичної активності, яка вже виходить з повсякденності, прагнучи нового досвіду.

Отже, в журналі розгортається дискурс альтернативного туризму, наприклад, екстрим-туризм (публікації М. Кідрука), а також практика «автономного виживання» (публікації І. Молодана), які вимагають іншого підходу до оформлення і презентації матеріалу. Разом із тим, «анти-стереотипна» подорож часто стає своєрідною ширмою для просування матеріалів про розтиражовані туристичні місця (наприклад, В. Крамський «Лондон. Падіння стереотипів» (2012 № 64), що актуалізує питання щодо консьюмеризації літературних технік заради створення привабливого продукту. Підкреслення винятковості, виокремленості з-поміж інших подій – елятивний принцип подання звичайних туристичних екскурсій до Тунісу або Єгипту (Орел Р. «Туніс. Дорога до оазиса» (2012 № 66), Біленко В. «Дуже активний відпочинок (4 екстримальні екскурсії в Єгипті)» (2012 № 66).

Отже, залучення літературних принципів подорожнього письма в журналістиці на тлі вичерпання змістового потенціалу власне географічних ресурсів можна розглядати як стратегію журналу «Мандри». Видання прагне зацікавити різну аудиторію, пропонуючи як туристичний матеріал щодо зручного відпочинку, кращого вибору готельно-ресторанних послуг регіону, так і статті з

анти(пост)туристичною ідеєю [4], які сконцентровані на подоланні стереотипів щодо певних регіонів, відкритті нових маршрутів і повідомленні про неосвоєні туристичною індустрією регіони планети. У цих двох соціокультурно зумовлених різновидах журналістської праці наочні різні жанротворчі настанови. Якщо «лайфстайл»-публікації спираються на описовість або міметичні наративні тексти, то в іншому типі спостерігається використання різноманітних наративних технік.

Наративні техніки авторського дискурсу

Особливість літературної (або наративної) журналістики полягає у впровадженні діалогізації, суб'єктивізації, фокалізації, ритмізації матеріалу. До цих визначальних координат літературного журналістського письма додається неповторна авторська майстерність. Стилiстична модель трaвeлогiв вiдзначається маркованим синтаксисом, залученням емоційно забарвлених тропів і фігур, метатекстовими елементами, особистісними формами займенників. Поступове стирання суб'єктивності у трaвeлoзi сучасних журналів також відбивається на наративно-мовленнєвій сітці. Так, зокрема, матеріали журналу «Мандри» демонструють закономірність, відповідно до якої «я»-форми оповіді трансформуються у «ми»-форму, що пояснюється технікою кореляції позиції читача із баченням спостерігача.

У теорії художньої літератури точка зору – це презентація певної події крізь погляд одного або більше осіб-характерів. Це авторський

засіб розкриття характеру, задуму тощо. У випадку з нонфікшн, це шлях письменника до вибудови історії крізь власне сприйняття. Експерти у сфері нонфікшн описують цей інструмент як «використання першої особи», особистісного, а не інституціонального голосу, упровадження суб'єктивного підходу [7].

Згідно теоретичним положенням наративу, в основі «утвореного зовнішніми та внутрішніми факторами вузла умов, що впливають на сприйняття та передачу подій» [9, 117] або точці зору наратора закладена пригода і подія. Подія як зміна стану в сучасних медіа-травелогах належить до «інхоативного» (видозміну тільки-но розпочато) або «конотативного» (суб'єкт тільки починає втілювати видозміну) способів дії [9, 23]. Тобто подієвість травелогу – категорія мінлива. У її розгляді вагоме значення мають такі критерії як: релевантність зміни і непередбаченість.

Наприклад, у матеріалі М. Вейсберга «Французьке весілля» провінційна Франція показується через участь автора у святі та сприйняття звичаїв, змалювання поведінки «місцевих». Окреслена на початку подія різко нівелюється тим, що автор занурюється в описи ландшафтів.

Спецрепортаж «Інтерв'ю з Безсмертною, або Богиня з 6А класу» О. Лігостової зосереджений на передачі особливостей менталітету, суспільного устрою, історії Непалу через Кумарі – живе втілення богині Таледжу. Авторка досліджує життя экс-богинь і цікавиться буденним, розпитуючи учителів, родину і власне колишню богиню.

Зіткнення зрозуміло-повсякденного із сакральним змістом чужих звичаїв пронизує подію перетворення богині на звичайну дитину [4].

У статті О. Пендраковської «Дев'ять міст за сім днів» передбачуваність теми круїзного туризму розвивається цікавим поданням, завдяки використанню альтернативної концепції освоєння простору, що ніби вбудовується в рамки буття лайнера: «Ми зупинили свій вибір на вивченні карт міста, суспільному транспорті та знайомстві з країною через людей» [6, 25], – майже програмна заява для посттуристичної ідеї подорожування. Сюжет тревелогу побудований на чергуванні туристського і посттуристського дискурсу, відповідно, двох локусів (замкненого (лайнер) і відкритого (місто)). Замість описів пригод і маршрутів – подорожі містом та емоційне обговорення подій, що вразили героїню оповіді. Увагу привертає також особливий ритм у формуванні концептуальної логіки подорожування: пришвидшений темп перелічування, подібно до мерехтіння кадрів у кліпах, туристичних принад, змінюється неспішним блуканням вулицями міст. Роль ритму в наративній техніці інкорпорування, тобто переходу від однієї інтерпретації до іншої – вирішальна. Між тим, зреалізувати цю техніку з метою оновлення розкручених туристичних місць можливо, використовуючи різні засоби. Наприклад, у межах цієї стратегії впадає в око журналістська робота В. Біленка. Тревелоги В. Біленка відзначаються крупними планами, спостережливими, живими й іронічними зображеннями. Етнічний «інший» подібно до персонажу в художньому наративі, є учасником подій, виконує певні сюжетні

функції. У тревелозі журналіста він виступає провідником до незнайомого світу. Наприклад, у статті «Младен із Леврнаки» Младен – господар невеличкого ресторану на Хорватському острові. Щоправда, до фокусу оповіді чоловік потрапляє вже наприкінці тревелогу, після висвітлення привабливих для потенційного туриста місць і яхт [1].

Якщо з одного боку журнал наповнюється статтями, які містять корисну інформацію для майбутнього туриста або спрямовані на розширення комерційно успішних туристичних маршрутів («Україна недешево», «Норвегія недорого» (2009 № 45), «Непляжна Туреччина» (2009 № 43), «Непляжний Крим» (2010 № 52), то з іншого – видання прагне подією зорганізованих подорожей, тревелоги яких відображають несподіваність, дотепність і вимагають специфічної подачі. Регулярність появи таких тревелогів свідчить про те, що вони є складовою редакційної політики, яка не може ігнорувати і гендерний аспект у подорожуванні. Так, чоловічу аудиторію, налаштовану на активний відпочинок, приваблює екстремальні історії, створені журналістами-чоловіками: М. Кідрук «Як ми ловили піраній» (2010 № 52), І. Молодан «Вижити у пустелі. Як ми провели в Синайській пустелі з дні, без їжі, води і будь-якого зв'язку з великим світом» (2012 № 5), Є. Рафаловський «Танзанія. Як я підкорював Кіліманджаро» (2010 № 49), В. Біленко «Амстердам: з марихуаною і без. Як ми курили драп, вешталися по секс-шопах і відвідували порно-театр» (2011 № 4). Натомість, «жіночі» тревелоги відображають переживання ідентичності на перехресті культур,

традицій. Наприклад, у статті М. Тешаєвої з провокативною назвою «Підклимна Персія» (2009 № 45) йдеться про сучасний Тегеран, двоїсте існування в межах заборони/дозволення, що перегукується із двоїстим відчуттям європейської жінки у хиджабі.

Етнографічний підхід, прискіпливе спостереження за автохтонними практиками постає також у захопливих травелогах А. Мельниченко. Напружені та інтригуючі матеріали авторки вирізняються жіночим поглядом крізь не завжди приязні до української «туристки» світи на події і випадкових попутників. Тривожне переживання себе чужинцем (жінка в оточенні чоловіків далеко від туристичних місць) підкріплюється захопливим сюжетом з елементами екшну (покинутість у мексиканській пустелі, захоплення поліцією «наркосів», загрозові залицяння), побудовою сюжету на літературній логіці: три береги – три кола, що завершуються досягненням Юкатану – туристичного американізованого раю [5].

Травелогу, як відомо, притаманна специфічна часопросторова організація. Настанова на зменшення дескриптивної складової призводить до ускладнення часопросторової структури травелогу, розширення функцій діалогів. Трансформація лінійної моделі сюжетного розгортання, порушення маршрутного принципу композиційної організації тексту зумовлюють концентрацію та ритмізацію подорожнього наративу. Поряд із цією тенденцією матеріали журналу «Мандри» дотримуються чітких часопросторових меж. Так, їхньою прикметною ознакою є обмеження часового відтинку, що призводить до більш щільного графіку, напруженого

сюжету, більш відповідального й, зазначимо у дужках, промовистого з різних точок зору (економічної, ідеологічної, туристичної) вибору об'єктів спостереження (наприклад, М. Вейсберг «Три дні в Гавані» (2010 № 52), В. Біленко «Шість годин у Чорнобилі» (2010 № 52), «Карпати. Три сезони за три дні» (2010 № 54), О. Пендраковська «Дев'ять міст за сім днів» (2010 № 48), І. Молодан «Вижити у пустелі» (2012 № 5). Урізноманітнюються також принципи сюжетної організації: застосовується погодинна фіксація на кшталт звіту або щоденниковий принцип з лаконічними, стислими заувагами, динамічним викладом спостережень. Локалізація простору проступає тим чіткіше, чим ближче журналіст до туристично маркованої місцевості («Греція. Три екскурсії» (2009 № 42), «Чудеса трьох островів» (2009 № 45), «5 чудес Іорданії» (2010 № 49).

«Вільність» жанрового оформлення подорожньої літератури як визначальна ознака продовжується і в медіа. Журналісти прагнуть вийти за рамки власне туристичного дискурсу. Це призводить до зниження ціннісної та сюжетної ваги традиційних туристичних місць (лише їх перелічування, поверховий огляд і опис) та зосередження на показі повсякдення, що супроводжується розширенням функцій категорії подієвості.

Висновки

Функціональна та прагматична специфіка сучасних тревел-видань, динамічність соціокультурної практики туризму стимулює вироблення складної концепції видання. Поляризація навколо різних

культурних цінностей, норм відображається широкою амплітудою змістових особливостей публікацій. Закономірно, що у виданні «Мандри» спостерігаються травелоги з відмінними формами подієвості, ступенем прояву автора та структурою. Проте найбільший інтерес представляють травелоги, які постають на межі ціннісних орієнтацій, поєднують власне туристичний дискурс із дискурсом, який артикулюється як посттуристичний. Вони виразно демонструють потужну роль наративних технік у створенні «перехідної» концепції туристичної подорожі.

Література

1. Біленко В. Младлен із Леврнаки / В. Біленко // Мандри. – 2011. – № 59. – С. 36 – 37.
2. Кідрук М. Острови піщаного моря / М. Кідрук // Мандри. – 2011. – № 59. – С. 9 – 12.
3. Лігостова О. Інтерв'ю з Безсмертною, або Богиня з 6А класу / О. Лігостова // Мандри. – 2009. – № 45. – С. 42 – 47.
4. Лысикова О. В. Социокультурные практики туризма: социологический анализ / О. В. Лысикова. – Саратов : СГТУ, 2008. – 136 с.
5. Мельниченко А. Три береги Мексики / А. Мельниченко // Мандри. – 2012. – № 56. – С. 76 – 79.
6. Пендраковська О. Девять міст за сім днів / О. Пендраковська // Мандри. – 2010. – № 48. – С. 24 – 28

7. Татару Л. В. История знаменитости как история журналистского нарратива [Электронный ресурс] / Л. В. Татару // Narratorium. – 2011. – № 1 – 2. – Режим доступа : narratorium.rggu.ru/
8. Титаренко М. Американський новий журналізм: Terra In/cognita [Електронний ресурс] / М. Титаренко. – Режим доступу : <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/amerykanskyu-novyy-zhurnalizm-terra-incognita.html>
9. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2008. – 304 с.
10. Borm J. Defining Travel: On the Travel Book, Travel Writing and Terminology / J. Borm // Perspectives on Travel Writing [G. Hooper, T. Youngs]. – Aldershot : Ashgate, 2004. – P. 13 – 27.
11. Hanush F. A Profile of Australian Travel Journalists' professional views and ethical standards / F. Hanush // Journalism. – 2012. – № 13 (5). – P. 668 – 686.
12. Hartsock J. A History of American Literary Journalism: The Emergence of a Modern Narrative Form / J. Hartsock. – Amherst : University of Massachusetts Press, 2000. – 294 p.
13. Ljunberg E. Global Lifesyles: identity and place in contemporary travel journalism / E. Ljunberg. – Göteborg och Stockholm : Makadam Förlag, 2012. – 271 p.
14. Machin D., Leeuwen Th. Language style and lifestyle: the case of a global magazine / D. Machin, Th. Leeuwen // Media, Culture & Society. – 2005. – Vol. 27. – No. 4. – P. 577 – 600.

15. Mandry Navigator : сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mandry.ua/index.php/journal.html>

16. Ryan M.-L. Introduction / M.-L. Ryan // Narrative Across Media: The Languages of Storytelling / ed. Marie-Laure Ryan. – Lincoln : U of Nebraska, 2004. – P. 1 – 40.